

Metka FURLAN

Inštitut za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU
Novi trg 4, Slo-1000 Ljubljana

PRASLOVANSKI ADVERB *DĀMA 'DOMI; DOMUM' k psl. lok. sg. na *-a tematskih osnov

Psl. *dāma je adverbializirani psl. lok. sg. na *-a tematske osnove **dām̃* (m.). Izglasje psl. lok. sg. na *-a < ide. *-ō se razlaga s kontrakcijo tematskega vokala osnove in praide. lokativnega sklonila *-e/o, ki se v osnovni prevojni stopnji ohranja še v stosl. lok. sg. na -e nekaterih konzonantnih osnov.

0. Prvo etimološko razlago splošnoslovanskega lokalnega adverba *dāma je podal Dobrovský: 160, ko ga je izvedel iz roditeljske ednine *dāma samostalnika **dām̃* < ide. *dōmo-s. Dobrovškega razlaga je značilna za primerjalno jezikoslovje in etimologijo 19. stoletja. Žal pa značilnost, da se pomen leksema in njegovo pomensko razmerje do drugih sorodnih besedotvornih pa tudi oblikotvornih členov pogosto zapostavlja v korist formalne analize, tudi v 20. stoletju še vedno ni bila zadostno uzaveščena, kaj šele presežena. Če bi Dobrovský enako vrednost kot formi dajal tudi pomenu, bi se ob oblikovni homofoniji povezanih besed vendarle moral vprašati, od kod pomenska razlika med leksemoma, oziroma ali in kako je v okviru roditeljskega < ablativnega pomena 'od doma, iz doma ipd.' pomenski razvoj v 'domi' mogoč. Kakorkoli že, etimologija adverba *dāma je še danes na ravni korenske, ker tudi kasnejši, drugačni poskusi še niso povsem razložili morfološkega in pomenskega razmerja med adverbom in njegovim besedotvornim predhodnikom **dām̃*.

1. Adverb je bil v praslovanščini baritonon *dāma, njegov pomen pa 'domi'. Tak je invariantno izpričan v vseh slovanskih jezikih, razen v slovenščini, hrvaščini, srbsščini, makedonščini, bolgarščini in polabščini, prim. stosl. *doma* 'domi', sln. *domā* 'isto', hrv., srb. *dāma*, mak. *doma*, blg. *domá*, r. *dóma*, ukr. *dóma*, br. *dóma*, p. dial. in zastar. *doma*, č., slš. *doma*, gl., dl. *doma*. V hrvaščini in srbsščini se ob pomenu 'domi' pojavi tudi 'domum', npr. *udala se doma daje nije doma : hajte, ljudi ... doma ... da idemo* (Rečnik: 508), čak. *Otāc je dāma, nī iša ū poje : Māt grē dāma* (Hraste-Šimunović: 169). Enako stanje odražata make-

donščina in bolgarščina. Tudi v slovenščini ima adverb oba pomena, vendar le v treh govorih (Podgrad, Adlešiči, Preloka (SLA; Šašelj: I 250)). Ker so ti govori z obrobja slovenskega jezikovnega prostora, je mogoče, da se pomen 'domum' tu pojavlja pod vplivom sosednjih hrvaških govorov. Nasprotno pa polabščina izpričuje le pomen 'domum', npr. *Sehna heid diimo* 'Frau gehe nach Hause' (Polański: 132; Olesch: I, 223).

1.1. Vprašanje, ki si ga je pri ugotavljanju morfološkega in pomenskega razmerja med adv. *dōma in njegovim podstavim samostalnikom *dōmъ tudi potrebno postaviti, je: Od kod lokativni pomen 'domi' in direktivni pomen 'domum', če je *dōma gotovo adverbializirani sklon samostalnika *dōmъ in bi zato pričakovali, da bo izražal eno, ne pa dve lokalni razmerji? Po Ramovšu 1924: 142; ARj: II, 615, in Polańskem: 132, je direktivni pomen 'domum' (kam?) mlajši in naj bi se razvil iz prvotnega lokativnega 'domi' (kje?). Direktivni pomen adv. *dōma je sicer prostorsko omejen na obrobje slovanskega območja in celo pokriva slovanske jezike, ki spadajo v skupino balkanskih. Vendar možnost, da se je na prvotni lokativni pomen sekundarni direktivni pomen naplastil pod tujim jezikovnim vplivom, ne pride v poštev iz več razlogov, in sicer a) ker je direktivni pomen pri adverbu *dōma izpričan tudi v polabščini; b) ker nekateri drugi lokalni adverbi tudi v drugih slovanskih jezikih izpričujejo tako lokativni kot tudi direktivni pomen, npr. psl. adv. *kā v p. dial. *ka* 'kje, kam' (*kupić nie było ka* 'ni bilo kje kupiti': *ka ta idziesz* 'kam greš' < *'kam tja greš'), psl. adv. *tā v p. dial. *ta* 'tja, tam' (*ka ta idziesz* 'kam greš', *i ta jak przyszeł* 'in ko sem tja prišel': *nie slychać ta nic nowego?* 'ni tam slišati nič novega?'), slš. *ta* 'tja' (*Čo bi ja ta chodil.* 'Zakaj bi jaz tja hodil'), sln. dial. *tā* 'tja' (*ta nu sem* (Gutsmann) 'tja in sem'), psl. adv. *tā-mo v stcsl. *tamo* 'tja, tam', č. *tam* 'isto', in c) ker je enako stanje izpričano tudi pri lokalnih adverbih s slovanskim tvornim lokativnim sklonilom, npr. psl. *vъně (lok. sg. od *vъnъ (m.) *'zunanjost'¹) v r. *vně*

¹ Rekonstrukcija *vъnъ s prvim jorom narekuje starocerkvenoslovansko in vzhodnoslovansko gradivo, npr. stcsl. *vъnъ*, *vъně*, *izvъnu*, r. *vón* itd., zato ta psl. substantiv ni soroden s stpr. *wins* 'zrak', *winna* 'zunaj', kot je domneval Trautmann, BSW, 360, ampak je *vъnъ (m.) verjetno substantivizirani adjektiv *ud-nō- 'zunanji' iz ide. adverba *ud 'navzgor, navzven' v sti. preverbu *ūd* 'navzgor, proč, stran' (Meillet, MSL VIII, 236; XIV, 363; isti, Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave, 154). K besedotvorju prim. ide. **děksi-no-* (adj.) 'desen' (> sti. *dāksina-* 'desen, južen', lit. *dėšinas* 'desen') poleg **děks-no-* (> psl. *děsnъ = stcsl. *desnъ*, hrv., srb. *děsnī*) iz lok. sg. *děks-i poleg *děks (Benveniste, Origines, 98). Povezovanje psl. *vъnъ s sti. *vāna-* (n.) 'drevo, les, gozd' (Zubatý, Festschrift Jagić, 397) ni mogoče, ker je sti. substantiv srednjega spola in bi istega spola ostal tudi, če bi predpostavili posplošitev osnove **unō-* iz morebitne amfikinetične akcentske deklinacije korenskega **uen-* = sti. *van-* 'drevo, les' (Mayrhofer a: 500), prim. psl. *děrho (n.) ← ide. *dōru (nom.-akz. sg. n.), g. *dér-u-s poleg *dr-éu-s. Prvotni pomen, ki ga implicira povezava z ide. *ud, odseva še rez. *ta-wūn* 'ven, proti vrhu, na sever' (Steenwijk: 332) ← *ta (adv.) 'tja' v funkciji ojačevalne členice pri oblikah z direktivnim in lokativnim pomenom + adverbializirani akuzativ smeri *vъnъ.

'navzven' in 'zunaj', plb. *vānā* 'navzven, proč' (Polański: 938), **vṛnú*, (lok. sg. od **vṛnā*) v plb. *vānau* 'navzven, proč' (Polański: 937).

1.2 Adverb **dōma* ima v posameznih slov. jezikih lokativni pomen le v skladijskih zvezah s predikatnimi glagoli, ki premikanja ne izražajo, direktivni pomen pa je v polabščini, hrvaščini, srbščini, bolgarščini, makedonščini realiziran v skladijskih zvezah s predikatnimi glagoli, ki, nasprotno, premikanje izražajo. (Podatek o direktivnem pomenu **dōma* v slovenščini imam iz zbirk, kjer raba ni skladijsko predstavljena.) Izgleda, da je realizacija lokativnega ali direktivnega pomena **dōma* odvisna od pomena izbranega predikatnega glagola na tak način, da se ob glagolu premikanja lokalni adverb realizira z direktivnim pomenom, ob glagolu, ki premikanja ne izraža, pa se isti adverb realizira v lokativnem pomenu. To je skladijska značilnost, ki jo je Schelesniker 1964: 14, ugotavljal za (staro)cerkvenoslovanščino (npr. *pasti na kamene* 'pasti na kamen': *stojati na kamene* 'stati na kamnu') in se kot arhaizem ohranja v poljskih stilistično nevtralnih lokativnih konstrukcijah z direktivnim pomenom (prim. *położił książkę na stole* 'položil je knjigo na stol', *usiadł na kamieniu* 'sedel je na kamen'; Schelesniker 1964: 49), jo pa slovanski jeziki delijo z nekaterimi drugimi indoevropskimi jeziki, npr. s staroindijščino, avestiščino, grščino (Delbrück: 227 ss.) in hetitščino, npr. sti. *devéšu gáčhati* (RV) 'gre med bogove', gr. *πεδίω πέσε* (Ilijada) 'padel je na zemljo', het. LUGAL-uš *a-ap-pa ḥa-li-en-ti-u pa-iz-zi* 'kralj gre nazaj v halentiu-hišo', LUGAL-uš SAL.LUGAL[-aš-š]a *a-ša-an-da-aš ta-ga-a-an a-ru-ua-a[n-zi]* 'kralj in kraljica se sedeča priklonita k tlom' (za het. o tem Neu: 8, 12s., 53 s.), in je gotovo že indoevropske starosti (Georgiev: 7; Lühr: 131).

1.3. Adverbi so po definiciji oblikotvorno mrtve besede in če adverb **dōma* odvisno od izbora predikatnega glagola enkrat realizira lokativni pomen, drugič pa direktivnega, more realizacija enega od dveh možnih pomenov izvirati iz časa, ko sklonska oblika **dōma* še ni bila adverbializirana. Ne le to. Ker je izmenjava direktivnega in lokativnega pomena značilnost, ki jo nekateri od indoevropskih jezikov z ohranjeno sintetično deklinacijo potrjujejo za formalni lokativ (glej zgoraj), je adv. **dōma* izvorno lahko le lokativ. Direktivni pomen adv. **dōma* tako kot pri drugih lokalnih slovanskih adverbih zato v primerjavi z lokativnim ni mlajši, ampak sta oba pomena vzniknila neodvisno drug od drugega v praslovanskem obdobju, ko se je tako lokativni kot tudi direktivni pomen lokativne oblike še realiziral ob izbiri ustreznega predikatnega glagola.

2. Drugo vprašanje je, iz katerega besedotvornega predhodnika je bil adverb tvorjen oz. katero oblikotvorno sredstvo se v njem ohranja.

2.1. Do sedaj se je dokazovalo, da je besedotvorni predhodnik adverba **dōma* u-jevski samostalnik (Zubaty 1891: 151 ss.; isti 1896: 292 s.; sprejemajo

Hujer: 155 z op. 1; Brugmann 1911: 696 op. 1; Vondrák: II 4, Ramovš 1954: 54; ESJS: 139, itd.), ali pa, da je to tematski samostalnik (Dobrovský: 160; Brugmann 1904: 452; Skok: I, 424; ÈSSJ: 5, 66 s.; Schelesniker 1964: 11; Pohl: 380).

2.1.1. Izvajanje psl. **dōma* iz lok. sg. **dómōu* samostalnika **dōmu-* (m.) je zaradi količine slovanskega gradiva z znaki za *u*-jevski samostalnik razumljivo, fonetično pa šibko, ker kljub tipološkim fonetičnim dubletam kot npr. sti. *aštā*, lat. *octō*, gr. *ὀκτώ* : sti. *aštāu*, got. *ahtau*; sti. *d(u)vā*, gr. hom. *δωά*, lat. *duō*, psl. **dъva* : sti. *d(u)vāu* itd. ni mogoče dokazati, da bi bila psl. lok. sg. **domū* in adv. **dōma* različni fonetični realizaciji ene in iste ide. predloge **dómōu*. Praide. akrostatični samostalnik **dom-/dem-* (m.) 'domus' z nom. sg. **dóm*, akz. **dóm-m*, g. **dém-s* (Schindler: 32) se je že ide. dialektično deloma tematiziral v **dóm-o-* (m.), deloma pa prešel v *u*-jevsko osnovo **dóm-u-* (m.), v obeh besedotvornih prevedbah pa ohranil akcentsko mesto podstavne osnove **dém-/dóm-*. *U*-jevski samostalnik poleg lat. *domus* (f.), *-ūs* (posredno sti. ved. *dāmūnas-* (m.) '(hišni) gospodar' < **dōmu-Hno-s* (Mayrhofer a: 698) ter lit. *namūnāitis* 'gospodarjev sin' ← **domu-Hno-s* (Juškevič pri Fraenkel: 483) potrjujejo tudi slovanski jeziki. Lokativ psl. **dōmъ* (m.), g. **dōmu* se je glasil **domū* = str. v *domū*, hrv. čak. *na domū* (Vrgada), štok. *dōmu*, sln. rožansko koroško *na domà* 'na domu' (Šašel: 24), in je regularno fonetično razvit iz baritonirane iztočnice z *o*-jevsko barvo *u*-jevskega diftonga, in sicer lahko iz iztočnice **dómōu*, morda pa celo iz brezkončniškega lokativa **dōmou*. Ide. izglasni kratek diftong se namreč v psl. realizira v akutirani monoftong, prim. psl. **tū* (adv.) < **tō-u*, psl. **jesī* (2. os. sg. prez. ind. akt.) = hrv. srb. *jèsi* = lit. *esì* < ide. **és-ej*.² Zubatý 1891: 151, je fonetično neskladje med izhodiščem **dómōu* in psl. **dōma* pojasnjeval s stavčnofonetično dubleto **dómō*, pri kateri naj bi drugi del dolgega diftonga izpadel. Upoštevajoč psl. lok. sg. **domū* in monoftongičnost praslovanščine bi dubleta lahko nastala le pred konstituiranjem psl. monoftongov in pred prapraslovanskim izpadom izglasnih konzontanov za dolgim vokalom nelaringalnega prevojnega nastanka (tip **dъt'i*, **kamy*). Stavčnofonetična dubleta **dómō* bi bila torej lahko le indoevropska. Tako relativno kronologijo zahteva tudi pridevnik **dōmat'ъ*, ki ni psl. tvorjenka (glej spodaj). Psl. adv. **dōma* ima izglasno cirkumflektirano dolžino, predpostavljena stavčnofonetična dubleta z nekontrahirano izglasno dolžino iz ide. **dómōu* pa bi se realizirala z izglasno akutirano dolžino **domā*, če upoštevamo, da se ide. dolžine laringalnega in prevojnega izvora v nemotnih fonetičnih in paradigmatičnih okoliščinah kažejo akutirane, npr. psl. **sēmę* : psl. **vořna*.³ Psl.

² Izvajanje psl. lok. sg. izglasja **-u* (npr. **domū*) in **-i* (npr. **kosti*) iz ide. **-ou-H* oz. **-ej-H* (Erhart: 97) je zato odveč.

³ Drugače o podedovanih dolžinah prevojnega izvora Kortlandt: 112 s. Pri psl. **vodā* (< **uo-dōr*) izvorno cirkumflektirano izglasje (tako po tipologiji s tipom **dъt'?* Snaj: 505) ni dokazljivo.

cirkumflektirana izglasna dolžina prevojnega izvora za pričakovano prvotno staroakutirano je namreč posledica fonetičnega izpada izglasnega konzonanta za njo v okviru baltske in slovanske fonetične tendence, kot je mogoče sklepati npr. iz psl. *d̥t̥i'ī, balt. *duktē ← nom. sg. *dug(ə)tēr, psl. *kām̃y, balt. *akmuō ← ide. nom. sg. *-mōn. Cirkumflektirani refleksi za starejši, že indoevropskih izpad izglasnega konzonanta za ide. prevojno dolžino pa za psl. niso potrjeni. Ide. iztočnica *dómō̃ iz *dómōy bi se v okviru slovanskega besedja torej lahko potrjevala le sama s sabo, kar pa seveda za verjetnost interpretacije ni dovolj. Težavo je Vondrák: II, 4, sicer reševal tako, da je izhajal že iz ide. oblike z izglasnim cirkumflektiranim monoftongom *dómō̃⁴ iz *dómōy, češ da naj bi monoftong nastal na enak način kot *ō in *ē v ide. akz. sg. *g^hōm (= sti. gām, gr. dor. βῶν) < praide. *g^hóy-m in *djēm (= sti. dyām, gr. Σῆν) < praide. *djéy-m, torej po Stangovem pravilu. Obstoj ide. iztočnice *dómō̃ < *dómōy s Stangovim pravilom ne moremo dokazovati, saj predpostavljena iztočnica *dómōy za psl. *d̥d̥ma ni imela kvantitativno enakega diftonga pa tudi tipološko primerljivega izglasja ne, ker Stangovo pravilo deluje le na izglasju, ki je pokrito z nazalom: *g^hóy-m > *g^hóm̃ > *g^hōm.⁵ Pri ugotavljanju ide. fonetičnega vira za psl. adv. *d̥d̥ma je torej jasno zgolj to, da bi ga bilo mogoče izvesti iz ide. *'domō̃.

2.1.2. Količina gradiva, ki v slov. jeziki potrjuje obstoj ide. *u*-jevskega substantiva, sama po sebi seveda ne more in ne sme biti relevantna v prid izvajanja adv. *d̥d̥ma iz sklonske oblike *u*-jevskega samostalnika *d̥dm̃ (m.), g. *d̥dm̃u < ide. *dómu-s (m.), g. *dómoy-s, tako kot tudi lat. *domus* (f.), g. -ūs ne zavezuje, da bi tudi adv. *domī* morali izvajati iz *u*-jevskega samostalnika. Zaradi povedanega je namreč bolj verjetno, da je adv. *d̥d̥ma sklonska oblika tematskega samostalnika *dómo-s. Tega nedvomno potrujeta gr. δόμος⁶ (m.) in lit. *nāmas*, pl. *namaī* z regresivno asimiliranim konzonantom po odprtostni stopnji *d* – *m* > *n* – *m*, ki je tipološko primerljiva z asimilacijo v lit. *debesis* ← ide. *nébhes-, prim. še anat. dial. *dēbes- ← ide. *nébhes- v kluv. *tappaš-*, hluv. *tipas-*. O istem tematskem substantivu priča latinščina, ki ima v svojem deklinacijskem vzorcu tvoren *u*-jevski substantiv, toda adverbialno rabljeni obliki *domō* (abl.) 'z doma' < *'domō̃d < *'domo-ed in *domī* (lok.) 'doma' < *'domo-ī sta iz ide. tematskega

⁴ Enako, že ide. iztočnico postavlja Snój: 505, ki prav tako postulira monoftong *-ō̃ ← *-ōy. Tako problematično monoftongizacijo se zaradi sti. *d(u)vāu* : **d(u)vā* domneva tudi pri psl. du. m. *d̥vā < *duyō̃ ← *duyōy *d̥ba < *dbhō̃ ← *'obhōy (Eichner: 141 z op. 42 in 43), kjer je laringalno sklonilo dokazano (prim. lit. *vilki*). Fonetično težavo bi se dalo rešiti z izvajanjem psl. tipa *d̥vā iz ide. kontrahirane vokala *-ō̃ < *-o-e < *-o-H₁e (možnost pri Eichner: 141 z op. 42, na podlagi Szemerényija).

⁵ Stangovo pravilo ne velja le za *u + *N, ampak tudi za **H*₂ + *N (Mayrhofer b: 163 s., 132 op. 141).

⁶ Sti. *dāma-* (m.) je dvoumno, ker bi ga zaradi izostanka delovanja Brugmannovega zakona lahko izvajali iz **dém-o-*.

*dōmo-, ki se ohranja tudi npr. v tvorjenki *dominus* (m.) 'gospodar' < **domo-no-* 'pripadajoč domu'. Možno je, da je bil tematski samostalnik **dōmo-s* vsaj praslovansko dialektičen. Slovenskega knjiž. in dial. *dōm* z g. *dōma*,⁷ hrv., srb. *dōm*, g. *dōma* in r. *dóm*, -a, pl. *domá* sicer argumentirano zaradi možnega sekundarnega nastanka po vzorcu usode psl. *u-*jevskega samostalnika **sŷm̃* (m.), g. **sŷnu* ni mogoče ovreči. Bi pa o tematskem substantivu **dōm̃* (m.) < **dōmo-s* smeli sklepati iz zloženek, npr. v stcsl. *domodr̃žica*, *domožiṽьсѣ*, ker je stcsl. *dom̃* le *u-*jevska osnova, pa tudi na podlagi r. pl. *domá* itd. Kljub možnosti soobstajanja sinonimnih psl. samostalnikov **dōm̃* (m.), g. **dōmu* in **dōm̃* (m.), g. **dōma* in homonimije med psl. dial. g. **dōma* in adv. **dōma* je vendarle nesprijemljiva razlaga Dobrovskega, da je adv. **dōma* adverbializirani ablativ > psl. genitiv substantiva **dōmo-* (sprejema Brugmann 1904: 452; ESSJ : 5, 67) in zato tvorbeno enak lat. *domō* 'z doma' < **domōd* < **domo-ed*. Proti taki razlagi govori pomen slov. adverba, ki nikoli ne pomeni 'od doma' ali 'z doma', ampak le 'domi' oz. 'domum'. Dokazovanje ablativnega izvora psl. adv. **dōma* z adjektivom **dōmat'ь* → dol. obl. **domat'ьjь* → **domát'ī* (k akcentski tipologiji Stang 1957: 103 s.) 'takšen, ki je doma', prim. stcsl. *domaš'ь*, hrv., srb. *dōmāč'ī*, f.-ā, nedol. *dōmāč*, č. *domáci*, slš. *domáci*, p. dial. *domacy*, sln. **domác*,⁸ pa je neumestno. V moskovskem etimološkem slovarju slovanskih jezikov sicer lahko preberemo, da naj bi adjektiv **dōmat'ь* še ohranjal v adv. izpadli izglasni dental ablativnega sklonila (ESSJ: 5, 67 ss.). Toda ide. ablativno sklonilo je imelo zveneči dental **d*, prim. het. *ammed(-az)* < **oméd*, zato bi se tak adjektiv glasil kvečjemu ***dōmad'ь*. Adjektiv **dōmat'ь* namreč ohranja ide. sufiks **-tjo-*, ki tvori adjektive iz adverbov in sklonskih oblik (Zubatý 1949: 139), npr. sti. *tátra-tya-* 'ki je tam' ← *tátra* (adv.) 'tam', substantivizirano *ápa-tya-* (n.) 'potomec, potomstvo' < **ápo-tyo-* 'kar je za' ← **ápo* 'zadaj, nazaj', gr. περι-σός 'čezmeren, obilen, poseben ipd.' ← πέρι (adv.) 'izredno, silno, strašno' ← ide. lok. sg. **pér-i* 'na prednji strani', het. *hante-zziija-* 'prvi, na čelu' < **Hantéj-tjo-* ← **Hantéj* (dat. sg.) > het. *hanti* (adv.) 'ločeno, posebej'. Adjektiv **dōmat'ь* tudi ne odraža psl. besedotvornega vzorca, ker ide. sufiks **-tjo-s* > psl. **-t'ь* v praslovanščini ni bil več tvoren.⁹ Besedotvorna para **dōma* (adv.) in **dōmat'ь* (adj.) sta zato lahko le

⁷ Akcent je v knjiž. slovenščini in tudi v pretežnem delu narečij verjetno zaradi potrebe po distinkciji z adv. *domā* posplošen iz predložnih zvez **dōm̃ doma*, prvotna akcentska oblika pa se še dial. ohranja npr. v zgornjesavinjskem *đuo:ma* (Zadrečka dolina; Weiss: 174) < sln. **domā* < psl. **dōma*.

⁸ Obliko potrjuje v 18. st. Pohlin: *domázh*. Knjižno *domáč*, f. -áča je s sekundarno kračino kot pri pridevniki *vrđč*, *rdžč* itd.

⁹ Ide. sufiksu **-tjo-* je v psl. funkcionalno enak **-n'ь-*, npr. **včerǎ-n'ьjь* (= sln. *včéranji* z analognim akcentom na podlagi *včérǎj* ← **včerǎ*, prim. hrv. *prekčērǎ* (Žumberak)), **s̃b-nót'ь-kan'ьjь* (= hrv. dial. *snđčkanji* – Ozalj), **ṽnáná-n'ьjь* (= sln. dial. *u'na:jñ* – Cerkno), **gorě-n'ьjь* (= sln. *gorēnji*), **dolě-n'ьjь* (= sln. *dolēnji*) itd.

fonetični prevedbi iz starejše, indoevropske jezikovne stopnje in *dōma je gotovo besedotvorni predhodnik pridevnika *dōmat'ь. Prvotna baritoneza nedoločne oblike pridevnika, ki jo še kaže sln. dial. *dāmāč* (črnovr.; Tominec: 84) s terciarnim umikom iz prvotne oblike *domāč < *dōmat'ь, ustreza akcentuacijskemu stanju enakih tvorb v drugih ide. jezikih, ki kažejo, da pridevnik na *-tjo- ohrani akcentsko mesto podstavnega adverbja ali sklonske oblike, npr. het. *hantezziia-* < *Hantéj-tjo-, sti. *ápa-tya-* < *ápo-tjo-.

2.1.3. Skok: I 424, je adv. *dōma izvajal iz nom.-akz. pl. n. tematskega substantiva *dōmo-s. Ide. *dōmo- je bil samostalnik moškega spola. Ti pa tvorijo le oksitoniran kolektiv, kot priča npr. r. pl. *domá*, prim. psl. *nogā (kol.) 'nohtje' < *nogáH ← *nógo-s (m.) 'noht' v lit. *nāgas* 'noht', pl. *nagāi* < *nogáH-i.

2.1.4. Psl. adv. *dōma je po vsem povedanem najbolj verjetno sklonska oblika ide. tematskega substantiva *dōmo-. Ker je njegovo cirkumflektirano izglasje lahko posledica kontrakcije izglasja tematske osnove in sklonila, bi bilo mogoče izhajati iz ide. baritonirane fonetične predloge *'dómō 'domi, domum'. Zubatý 1896 : 292 s., je konec prejšnjega stoletja psl. *dōma povezal z lit. *namuō* 'domum' in menil, da sta obliki lokativni. Povezava razen pri Schelesnikerju 1964: 17, ni naletela na odmev, delno zato, ker je Būga: 156, pri Nesselmannu: 414, izpričano obliko *namuō* zavrnil kot neobstoječo, umetno tvorbo, delno pa verjetno tudi zato, ker je cirkumflektirano izglasje povezanih oblik ostajalo nerazloženo.¹⁰

2.1.4.1. Būga: l. c., je Nesselmannov hapax legomenon zavrnil, češ da drugo lit. gradivo potrjuje le obliko *namō* 'domum'. Ta se tako kot *namiē* 'domi' v *namíe-pi* 'isto' metatonirana ohranja v *namó-pi* 'domum' (Fraenkel: 482). Tako kot *namíe-pi* in *namó-pi* posredno kažeta na obstoj lit. *namiē* oz. *namō*, tako lahko tudi lit. *namù-lio* 'domum' (Kurschat: 1451) posredno potrjuje obstoj *namuō*. Būgovo zavračanje obstoja tega lit. adverbja je zato odveč.

2.1.4.2. Ker je bil ide. dial. tematski samostalnik *dōmo- baritoniran, je akcentsko mesto v psl. *dōma nedvomno prvotno, lit. oksitoneza pa sekundarna, ki je iz *nāmuo lahko nastala pod vplivom lit. oksitoniranih oblik substantiva *nāmas*, morda kar pod vplivom *namiē* ali nom. pl. *namāi* < *domáH-i ← ide. kol. *domáH = r. *domá*.¹¹

¹⁰ Domneva o podaljšanem izglasnem *-ō, ki jo je Schelesniker: 14, povzel po Hirtu in jo sprejema Aitzetmüller 1978: 77, ni bila nikoli dokazana.

¹¹ Lit. izglasje v *namiē* (adv.) 'domi' tako kot v arhaičnih lok. sg. *vilkiē, oriē, artiē, priē, apiē* ni fonetično regularno razvito iz ide. lok. sg. *-o-i tematskih predlog, kot meni Stang 1966:182, ker se ide. izglasni kratki diftong tako v balt. kot v slov. realizira z akutiranim refleksom, npr. lit. *esi* < ide. *és-ej, *arī* (adv.) 'blizu' < *arto-i. Ide. lok. *dōmo-i bi se torej realiziral v lit. *namī, prim. *namī-sēda* (m., f.) 'kdor vedno doma sedi, zapečkar'. Cirkumflektirano izglasje je v sekundarno oksitoniranem *namiē* pod vplivom lit. *namī < *dōmo-i lahko nastalo le iz kontrahiranega diftongičnega izglasja *domo-H-i. Ker so v lit. dialektično še znani lok. sg. na -u, npr. *galū* ← *gālas* 'konec', *šónu* ← *šónas* 'stran, krajni del' (Schmid 1973: 296), ki kažejo na izglasje *-o-H, so lit.

2.1.5. Oblikotvorno enako psl. *d̥ma in lit. *namuõ* je morda lat. *domõ* v pomenu 'domi' (DL: 610), npr. *domo sibi quaerere remedium* (Cic. Clu. 9, 27) 'doma si iskati zdravilo', *domo se tenere* (Nep. Epam. 10, 3) 'doma se zadrževati'. Lokativni pomen 'kje?' se sicer v okviru latinske deskriptivne slovnice z oznako lokativni ablativ izvaja iz formalnega ablativa¹², četudi je prvotna ablativna funkcija 'od kod' z lokativno 'kje?' ob upoštevanju tipologije slovničnih pomenskih razvojev enako nedokazana kot pomenski razvoj 'od doma' → 'doma', ki ga implicira povezovanje psl. adv. *d̥ma s psl. dial. g. *d̥ma. Latinski ablativ je po izvoru mešani sklon, ki je vsaj iz dveh različnih ide. predlog, tj. iz ablativa tematskih osnov (npr. *-õ* < stlat. *-õd* < ide. **-õd* < **-o-ed*) in lokativa konzonantnih osnov (npr. *pede* (abl. sg.) < ide. lok. sg. na **-i*). Z upoštevanjem tipologije pomenskih razvojev tudi direktivnega pomena v lat. *quõ* 'kam', *aliõ* 'drugam' itd. ni mogoče razložiti iz primarno ablativnega pomena, saj je direktivni pomen v opoziciji z ablativnim (Laroche: 47), nasprotno pa bi bila direktivni in lokativni pomen lat. oblik z izglasnim *-õ* razumljiva v okviru formalnega lokativa (glej zgoraj). Zato je lat. *domõ* 'domi' morda homonimen z *domõ* 'z doma' < *domõd (abl.), formalno pa prvotno lokativ istega tipa kot psl. *d̥ma in lit. *namuõ*.¹³

2.1.6. Psl. *d̥ma 'domi, domum', lit. *namuõ* 'domum' in lat. *domõ* 'domi' bi bilo mogoče izvajati iz skupnega ide. baritoniranega izhodišča *domõ z izglasnim **-õ* kontrakcijskega izvora iz *dómo-e ali *dómo-o. Pomena 'domi' in 'domum' v vsakem od posameznih jezikov, kjer je fonetični refleks rabljen vedno adverbialno, kažeta, da je *domõ lahko le lokativna oblika tematskega samostalnika **dómo-*, ki je bila oblikotvorno živa v času, ko je bila realizacija pomena lokativne oblike odvisna od izbire predikata, ustaljeni lokativni (slov., lat.) ali direktivni pomen (slov., lit.) ali pa oba (slov. dial.) pa je posledica adverbializacije oblike *domõ v skladenjskih zvezah z različnimi predikati, ki so odvisno od njihovega pomena pogojevali na eni strani realizacijo lokativnega, na drugi pa direktivnega pomena. Izglasna **-e* oz. **-o* v predkontrakcijski rekonstrukciji sta zato lahko le lokativni sklonili.

3. Razlaga, da imajo lokalni adverbii psl. adv. *d̥ma, lit. *namuõ* in lat. *domõ* verjetno skupno izhodišče v ide. lokativnem sklonu *domõ tematskega samostalnika *dómo-s s sklonilom **-e* ali **-o*, posega v ide. oblikotvorno problematiko, ki jo je na podlagi drugega gradiva odprl in nakazal že Kuryłowicz, v zadnjih letih pa neodvisno od njega in z drugačnim gradivom tudi Dunkel, in je

lokativne oblike tipa *namiẽ* lahko nastale z naknadno lokativizacijo z **-i*, tj. *dómo-H-i > balt. *nãmie, akcentsko mesto pa prevzele po prvotnih lokativih tipa *arĩ*.

¹² Lat. *domõ* 'domi' se ohranja še v romanske jezike in ga Battisti-Alessio, 1402, izvaja iz formalnega ablativa.

¹³ Enakega izvora je lahko tudi lat. *bellõ* z lokativnim pomenom 'v vojni' poleg *bellĩ* 'isto', npr. *domi belloque* (Livij) : *domi bellique* – (Salustij). Gradivo navaja Mažiulis: 130.

heretična le v okviru splošno sprejetega rekonstruiranega deklinacijskega sistema, ki naj bi imel le brezkončniški lokativ in na to obliko naplaščeni in zato sekundarni lokativni znak *-i.

3.1. Schelesniker je pred dobrimi tremi desetletji dokazoval, da so bili v praslovanščini lokativi na *-a tematskih samostalnikov še živa oblikotvorna kategorija in naj bi bili popolni homonimi roditeljskih samostalnikov. Ti lokativi naj bi se delno še ohranjali v slovanskih formalnih genitivih, delno pa naj bi bili skladijsko reinterpreterirani kot akuzativi. Taka reinterpetacija je razumljiva, ker je ob drugih ide. jezikih (npr. sti., av., gr., lat., het.) tudi praslovanščina ohranjala akuzativ smeri in cilja in je torej z njim lahko izražala direktivni pomen.¹⁴ Za razliko od prejšnjih razlag, po katerih naj bi slovnična kategorija živosti v slovanskih jezikih prvotno vzniknila v pronominalni deklinaciji in se nato razširila v nominalno, je Schelesniker utemeljeval ravno obratno, češ da je nastanek kategorije živosti sprožila prav popolna homonimija med genitivi in lokativi tematskih osnov nominalne deklinacije potem, ko so bili lokativi na *-a samostalnikov moškega spola kategorije živosti zaradi njihovega direktivnega pomena skladijsko reinterpreterirani kot akuzativi. Nekatere od teh psl. lokativov na -a je Schelesniker 1964: 15, identificiral npr. v stcsl. primerih kot *stojaaše u groba* (Jo. 20.11) 'stala je pri grobu' (lokativni pomen), *doidetě města togo* (Supr. 31.1) 'pride v to mesto' (direktivni pomen), *dovedi mę otca tvojego* (Euch. 36 b 2) 'privedi me k tvojemu očetu' (direktivni pomen). Oblike sicer na sinhronem nivoju in deskriptivno veljajo za genitivne, zaradi pomena pa so pravzaprav lahko le lokativne, saj je npr. tudi pomen prepozicij, kot sta u 'pri' in do 'k', pravzaprav v popolnem nasprotju z ablativno funkcijo. Pohl: 380, je med te praslovanske lokative -a je uvrstil prav adv. *dōma. Ker kažejo cerkvenoslavski lokativi na -a tudi na tvorbo iz tematskih samostalnikov srednjega spola (npr. lok. sg. *města* ← nom.-akz. n. sg. *město) in ker imajo te oblike na -a tako kot psl. *dōma skladijsko pogojena izmenjujoča se pomena (direktivni ali lokativni), je verjetno, da je plast lokativov na -a, ki je sprožila nastanek slovnične podkategorije živosti, sprva prav tako lahko izrazila skladijsko pogojeni lokativni pomen, a ga je ob

¹⁴ Prim. stcsl. *pride bo Chrysto nebesŕskyę dvěri* (Supr.) 'venit Christus ad portam coeli'; tudi splošnoslovanski adverbializirani akuzativ smeri *věnъ 'foras', *dōmъ (adv.) 'domum' v slš. dial. *dom*, npr. *Dom sem išla dicki veselá* (Slovník slovenských nářečí I, Bratislava 1994, 347), srb. *oni išli još malo pa svrnu na neku obalu ... pa tad jopet pošli dom* (Rečnik: IV, 508), hrv. *prđša je iz dōm* (Žumberak). Skok: I, 425, verjetno zaradi prepozicije iz žumberaški primer razlaga kot g. pl., vendar se *jez veže tudi z akz., prim. adverbializirani sklop *jez-věnъ (← *jez + akz. sg. *věnъ) v sln. jnotr. *zvđn* 'zunaj' (Kilovče), hrv. *izvan* (prep.) 'isto'. Lokativizacijo (kje?) prvotno le direktivnega pomena akuzativnih oblik, ki jo izpričuje tudi blg. dial. *dóm* (adv.) 'domi' (ĖSSJ: 5, 66) ob siceršnjem psl. dial. *dōmъ (adv.) 'domum', prim. še hrv. *naklō* (adv.) 'doli' (Ozalj; Težak: 381) < *na tьlō, bi bilo mogoče razložiti prav z vplivom lokativov na *-a, ki so prvotno imeli obe funkciji.

reinterpretaciji z akuzativi smeri in cilja izgubila pri tistem korpusu, ki je ostal deklinacijsko tvoren in je prevzel funkcijo pravega akuzativa, ohranila pa pri tistem korpusu, ki se je delno ali pa povsem 'umaknil' med deklinacijsko mrtvo besedje in se ga danes brez upoštevanja pomena zaradi homonimije z genitivom ljudskoetimološko interpretira kot lokativne genitive ali temporalne genitive. Tako je npr. stosl. oblika *tĕla* v zvezah *stojati na tĕla* 'stati na tleh' ob *pasti na tĕla* 'pasti na tla' tako kot npr. v sln. črnovr. *nĕ tĕq* 'na tla' (Tominec: 219), hrv. *nákla* 'dol' (Ozalj; Težak: 381) < **na tĕlá*, smiselno lahko le lokativ sg. na *-a* (Aitzetmüller 1977: 32 ss.). Pridobitev lokativne funkcije in celo izgubo direktivne je pri slovanskih formalnih akuzativih smeri in cilja (glej op. 14) mogoče razumeti le kot posledico interakcije med prvotno direktivno funkcijo akuzativa in lokativno ter direktivno lokativov na **-a* iz časa, ko se je skladijska reinterpretacija lokativov na *-a* v akuzative začela realizirati (npr. hrv. *naklō* (adv.) 'doli' (Ozalj) < **na tĕló*, v lokativnem pomenu 'kje' kot **na tĕlē* v hrv. *naklī sēm* 'na tleh sem' (Ozalj), kaš. *na tle je skórka smačńěšq*, sln. *codit na tle* 'caminar per terra' (l. 1607; Alasia). Med ostanke psl. lokativov na **-a* bi bilo mogoče prišteti lokalni adverb **(jĕz-)vĕnā*, 'foris'¹⁵ (ob **vĕnĕ* (lok. sg.) 'foris, foras', **vĕnú* 'foras' in **vĕnĕ* 'foras'), temporalni sklopljeni adverb **sò goda* 'v (pravem) času' (← **gōdĕ* (m.), g. **-a* '(pravi) čas') v sln. *zgōda(j)*, hrv. dial. *zgūda* 'takoj, v kratkem' (Kastav; Hraste-Šimunović: III, 553). Tudi pari z izglasnim *-a* v oblikotvornih dubletah adverbialnih sklopov kot npr. **sĕ-večĕrĕ* : **sĕ-večĕra* 'v času večera, (danes/jutri) zvečer' v sln. knjiž. *zvečĕr* z analognim akcentom po *večĕr*; toda dial. *zvičĕar* poleg *večiĕr* (Kolonkovec; SLA), hrv. *svečĕr* 'zvečer' : sln. rezijansko *zvĕčĕara* 'in the evening' (Steenwijk: 335), rožansko koroško *zvĕčĕra* 'isto' (Šašel: 150), hrv. *svečĕra* 'zvečer', npr. *svečĕra sa mnom leže* (ARj: XX, 646), slš. dial. *zvečĕra* (adv.) 'zvečer' (Buffa:229); **nā-večĕrĕ* : **nā-večĕra* v sln. dial. nesklopljeni predložni zvezi *na vĕčĕr* 'zvečer' (Videm; SLA), *na vĕčĕr* (Beltinci) : *navĕčĕra* 'zvečer' (Spodnji Kamenščak; SLA) itd. morejo biti ostanke praslovanskih lokativov na **-a*.

3.2. Izglasje **-a* lokativa sg. tematskih samostalnikov obeh spolov je tako kot izglasje **-a* genitiva sg. istih samostalnikov zaradi cirkumflektirane intonacije (sln. *zgōda(j)*, hrv. dial. *zgūda*) nedvomno kontrakcijskega izvora. Možnost, da bi se tu za razliko od adv. **dōma* ohranjalo instrumentalno sklonilo **(o)H₁* oz. **(e)H₁* z laringalom, zato ne pride v poštev.¹⁶ Izglasje v adv. **dōma* s paralelama

¹⁵ Ohranjeno v sln. dial. *vūna* 'isto' < **μunā* < **unā* < **unā*: *vū^hna* (Zgornja Kungota – SLA), *vū:na* (Velka – SLA), *tōnā* 'zunaj' (Kostanje – SLA) < **ta-vĕnā*, tudi **jĕz-vĕnā* 'zunaj' v sln. *zūna*, sekundarno *zūnaj*. Z istim *-a* je tudi hrv. *izvana* 'foris' in č. *zevna* 'isto'.

¹⁶ Instrumentalnega izvora **(o)H₁* > psl. **-a* naj bi bil po Vasmerju, IF XLII, 179, zaradi končniškega naglasa adverb **vĕčĕrā*. Ker končniškega naglasa v trizložnici **vĕčĕrĕ* (m.) ne

v lit. *namuō* in lat. *domō* in psl. lokativov na **-a* tematskih samostalnikov je zato prvotno enako, iz ide. kontrahiranega vokala *o*-jevske barve **-ō*, ki ga je možno razvezati na tematski vokal in sklonilo, tj. **-o-e* ali **-o-o*. Izglasna **-e* ali **-o* ne moreta biti nič drugega kot lokativni sklonili. Ti pa bi se pri atematskih osnovah še morali kazati v svoji prvotni fonetični podobi.

3.3. Ide. sklonilo **-o* je na podlagi besedotvorne in etimološke analize malih besed (**prō* 'naprej, spredaj', **ápo* 'nazaj, zadaj', **úpo* 'gor, gori'), tj. takih, ki v posameznih ide. jezikih niso več tvorni del živih deklinacijskih sistemov, rekonstruiral Dunkel (Dunkel 1994: 17 ss. brez zgornjega slov. gradiva), npr. ide. *pr-ó* 'k prednji strani, na prednji strani' v gr. *πρό* (adv.) 'spredaj, naprej', psl. **pro(-)* 'naprej → skozi' (**pro-dā-ti* 'dati naprej'), lit. *pra-* 'naprej, skozi' itd. je sklonska oblika s sklonilom **-o* amfikinetične akcentske paradigme nominalne osnove **per*¹⁷ 'prednja stran' (prim. g. sg. **pr-és*), saj je lok. sg. *pér(i)* v sti. *pári* (adv.) 'okoli, okrog', gr. *πέρι, περί* (prep.) 'isto', lat. *per* (prep.) 'skozi, preko, čez', lit. *peĩ* 'isto', psl. **per(-)* 'naprej, preko, skozi', prav tako sklonska oblika iste nominalne osnove. To zgodnje ide. sklonilo **-o* naj bi tvorilo poseben, do sedaj spregledani sklon cilja, ki ga je po vzorcu hetitskega deklinacijskega sistema imenoval direktiv. Dunklova rekonstrukcija funkcije sklonila **-o* sicer ne prepričuje, ker imajo tvorbe s sklonilom **-o* (pa tudi tiste z **-e*) tako lokativni kot tudi direktivni pomen, npr. gr. *πρό* (adv.) 'spredaj' < *'na sprednji strani', 'naprej' < *'k sprednji strani', *kvà* 'kje, kam' (RV) < **k^u-ó/*k^u-é* ← **k^u-* (Mayrhofer a: 359, s korensko etimologijo). Tak dvojni slovnični pomen more biti tako kot pri hetitskih oblikah brezkončniškega lokativa in historičnih lokativih na ide. **-i* v sti., av. in gr. skladenjsko pogojen z izbiro predikatnega glagola in je že indoevropske starosti (Georgiev: 7). Dunkel 1992: 24, je sicer lokativni pomen v oblikah s sklonilom **-o* skušal razložiti s formalno lokativizacijo prvotnih direktivnih oblik, vendar na ta način ni razložil pomena oblik, kot sta npr. omenjeni gr. adv. *πρό* 'spredaj, naprej', sti. adv. *kvà* 'kje, kam' (RV). Zato je bolj realno domnevati, da sta na zgodnji indoevropski stopnji obstajala dva lokativa, tj. lokativ I, h kateremu prištevam sklonili **-e* in **-o*, ter lokativ II s sklonilom **-∅* oz. **-i*. Na mnenje o praindoevropskem sklonilu na **-e* in **-o* ob tistem na **-∅* in **-i* naletimo že leta 1935 pri Kuryłowiczu: 145, 147, ki je ti prevojni sklonili **-e/o* rekonstruiral le na podlagi starocerkvenoslovanskih lokativov na *-e* atematskih samostalnikov moškega, srednjega in ženskega spola (npr. *kamene*

pričakujemo, je bolj verjetno, da se tu ohranja psl. kol. **večerā* > **včerā* (→ r. dial. *včerasъ*, hrv. *prekčērā* (Žumberak)) → dial. **včēra(-jv)*, ker se oblika glede akcenta obnaša enako kot npr. psl. nom.-akz. pl. n. **nebesā* → dial. **nebēsa*.

¹⁷ Rekonstrukcija adverbialne osnove **per-* brez laringala je kljub oblikam tipa lat. *prae* ob **pro* narejena na podlagi ugotavljanja, da so različne vokalne barve izglasja sklonskih oblik posledica laringala, ki spada k sklonilu. Drugače o tem García Ramón 1997b: 47 ss., s starejšo literaturo.

← *kamy* (m.), *dōne* ← *dōnъ (m.); *tēlese* ← *tēlo (n.), *otročete* ← *otročę* (n.); *ljubove* ← *ljuby (f.) itd.) in hetitskega direktiva na *-ā*. Kuryłowiczewa projekcija tega stcsl. lokativnega sklonila na praindoevropsko jezikovno stopnjo je ob drugih (Schmidt, Schulze) razlagah stcsl. lok. sg. na *-e* (fonetično) najbolj prepričljiva,¹⁸ hkrati pa stcsl. lokative na *-e* vrednoti kot arhaizme in jih postavlja ob bok hetitskemu direktivnemu sklonilu *-ā*, pri katerem je izvajanje iz ide. lokativnega sklonila **-o* (Kuryłowicz: 147) fonetično možno pri direktivih tematskih in atematskih nominalnih osnov (npr. *la-a-aḫ-ha* 'v boj' < *laHō < *laHo-o : *ḫi-iš-ta-a* 'v mavzolej' ← *Hēste'*ḫō* < *Hēste'*ḫo-o*; *ne-e-pi-ša* 'v/na nebo' < *nebhes-o : *ki-iš-ra-a* 'v/na roko' < **g'hes'r-o*), a v okviru hetitskih fonetičnih razvojev – resnici na ljubo – ni edino možno.¹⁹ Vendar je izvajanje hetitskega direktivnega sklonila *-ā* iz ide. lokativnega sklonila **-o* ne le ob likijskem znaku, ki govori v prid *o*-jevske vokalne barve sklonila (Melchert 1992: 47 op. 15), ampak tudi ob praslovanskih lokativih na **-a* < **-ō* < **-o-e/o* iz tematskih osnov, stcsl. lok. sg. na *-e* < **-e* nekaterih konzonantnih osnov in gradivu tudi iz drugih indoevropskih jezikov (npr. lit. *namuō*, lat. *domō*, *pr-ó, drugo glej spodaj) tudi zaradi njegovega pomena verjetno, ker ima ta starohetitski sklon ob pretežnem direktivnem pomenu redko, pa vendar tudi lokativnega, npr. URU *ḫa-at-tu-ša i-ja-an-na-aḫ-ḫ[é]* (StBot 8, II 13) 'grem v Hatušo': *ša-ni-ja ú-it-ti* (StBoT 18, I 10) 'v istem letu'. Projekcijo stcsl. lokativnega sklonila na ide. jezikovno stopnjo upravičuje tudi ide. oblika *pr-é, ki ne more biti ob sinonimni *pr-ó iz **per-*'prednja stran' nič drugega kot npr. g. sg. *nēbhes-es (> psl. *nēbese) ob *nēbhes-os (> gr. *νέφους*, het. *nēpišaš*), tj. fonetična varianta, ki je posledica prevojnne variantnosti sklonila **-e/o* ide. lokativa I. Ide. *pr-é tako kot *pr-ó (pa tudi **pér(i)*) ni več deklinacijsko tvorna oblika in se za razliko od *pr-ó ohranja le še v tvorjenkah, kot je npr. a) sti. *práti* (adv.) 'naproti' < *k sprednji strani' < *pré-ti; b) psl. dial. *prèčb (adv.) 'stran, proč' = sln. dial. *prèč* 'isto', br. *prèč*, stč. *přèč*, gl. *preč*, ki je tako kot *pròčb (adv.) in *dalèčb adverbializirani komparativ neevidentiranega pridevnika *pre-kb 'oddaljen' < *ki je spredaj < *pre-ko ← *pr-e, k *pròčb prim. stcsl. *prokyj* 'drugi, preostali', k *dalèčb hrv. *dàlek*, f. *dalèka* 'oddaljen'; c) lat. *pretium* (n.) 'cena, vrednost' < **'kar je vnaprej postavljeno*' < **pre-tjo-* (adj.) 'kar je spredaj'; itd.

¹⁸ Razlaga s postponirano lokalno partikulo **-en* (Schmidt, KZ XXVII (1885), 307 ss.; Schelesniker 1964: 43) je fonetično nevzdržna, poskus z analoškim nastankom iz predpostavljanih brezkončniških lokativov sigmatskih osnov **k'leues* > psl. *slove (Schulze, KZ XXVII (1885), 546 s.) pa prezapleten, da bi bil verjeten. O obeh teorijah dvomi že Arumaa: 113. Glej tudi Ferrel: 654 ss.

¹⁹ Rikov: 23, ima Kuryłowiczewo izvajanje stcsl. lok. sg. na *-e* < **-e* in het. dir. sg. na *-ā* < **-o* za »one of the most plausible hypothesis«, vendar ga zavrača v korist interpretacije o analoškem nastanku stcsl. lokativnega sklonila *-e*. Več o hetitskem direktivu in ide. gradivu za ide. lokativ I drugje.

3.4. Razporeditev vokalne barve lokativnih sklonil *-e/o v slovanskih jezikih se v odnosu s hetitščino ujema z razporeditvijo vokalne barve genitivnega sklonila *-es/os: ide. gen. sg. *-es, lok. sg. *-e v slovanskih jezikih proti gen. sg. *-os, lok. sg. *-o v hetitščini²⁰. Izglasje *-a < *-ō psl. lokativov tematskih samostalnikov je zato bolj verjetno iz *-o-e, izglasje -a het. direktivov tematskih samostalnikov pa iz *-o-o.

3.5. Kontrakcijskega izvora s sklonilom *-e ali *-o bi lahko bil tudi izglasni dolgi *-ō v lokalnih adverbih s tematsko osnovo, kot so lat. *aliō* (adv.) 'drugam' < *aliō ← *alius* (adj.) 'drugi', gr. ὀπίσ(σ)ω (adv.) 'nazaj, zadaj' < **o'pi-tiō* ← **o'pi-tiō*- 'takšen, ki je zadaj' = *appizziā*- 'zadnji, končni, poslednji' ← **o'p-i* (lok. II sg.) z ide. **ap-/op*- 'zadnja stran', πρόσ(σ)ω (adv.) 'naprej' < *pro-tiō ← *pro-tiō- 'takšen, ki je spredaj' ← *pro (lok. I sg.) k ide. *per- 'sprednja stran', εἴσω (adv.) 'noter, notri' < *en-tiō ← *en-tiō- 'takšen, ki je notri' ← *en 'v'. Vendar pri njih za razliko od balt. in slov. gradiva nedvomno kontrakcijskega izvora izglasnega *-ō iz *-o-e/o kljub dokazani podstavni tematski osnovi ni mogoče dokazati.²¹

4. Ide. lokativno sklonilo *-e/o osvetljuje le del problematike, ki jo pri lokalnih adverbih odpira že samo slovansko gradivo, npr. tisto z akutirano intonacijo (npr. *kǎ, *tǎ, *tǎjǎ ...) in prav tako spada v sklop problemov ide. lokativa I.²² Tu sem skušala pokazati, da bi bilo psl. adv. *dōma skupaj s plastjo psl. lokativov singulara na *-a iz tematskih osnov ob stcsl. lokativih na -e nekaterih konzonantnih osnov možno ovrednotiti kot arhaično potezo praslovanskega deklinacijskega sistema, ker je cirkumflektirano izglasje *-a tematskih osnov tako kot stcsl. lokativno sklonilo -e možno povezati z ide. lokativnim sklonilom *-e/o, ki se razen v deklinacijsko mrtvem leksikalnem fondu kot tvorno lahko ohranja le še v hetitščini. Povezava teh slovanskih lokativov s hetitskim direktivom, na katero je v okviru atematskih samostalnikov pokazal že Kuryłowicz in je Dunkel pri rekonstrukciji ide. lokalnega sklonila *-o ne omenja, opozarja na relevantnost slovanskih jezikov, ki so pri rekonstrukciji ide. prajezikovnih stopenj v indoevropeistiki še vedno premalo upoštevani.

²⁰ Na tako porazdelitev vokalne barve pri lokativnem in genitivnem sklonilu opozarja že Kuryłowicz: 147.

²¹ Izvajanje teh adverbov iz instrumentalnih oblik na *-o-*H*₁ v direktivnem pomenu (García Ramón 1977a: 113 ss.) je fonetično možno, vendar zaradi prikazanega slov. gradiva ni edino mogoče, pa tudi adverbi z -ō nimajo vedno le direktivnega pomena, npr. gr. ὀπίσ(σ)ω, εἴσω.

²² Glej op. 19.

VIRI IN LITERATURA

- Aitzetmüller, R. 1977. Das altbulgarische *na tĕla* “χομοί” – *Palaeobulgarica* I, 1, 32–6.
- Aitzetmüller, R. 1978. *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft*. Freiburg.
- ARj: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. JAZU. Zagreb 1880–.
- Arumaa, P. 1985. *Urslavische Grammatik* III. Heidelberg.
- Brugmann, K. 1911. *Vergleichende Laut-, Stammbildungs- und Flexionslehre nebst Lehre vom Gebrauch der Wortformen der indogermanischen Sprachen*. Zweite Bearbeitung. Zweiter Band. Zweiter Teil. Strassburg.
- Brugmann, K. 1904. *Kurze Vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*. Auf Grund des fünfbandigen ‘Grundrisses der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen von K. Brugmann und B. Delbrück’ verfasst. Strassburg.
- Buffa, F. 1953. *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese*. Bratislava.
- Būga, K. 1922. *Kalba ir senovė*. Kaunas.
- Delbrück, B.; Brugmann, K. 1893. *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* III. Strassburg.
- Dobrovský, J. 1822. *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*. Windobona.
- Dunkel, G. E. 1994. The IE Directive – Früh-, Mittel-, Spätindogermanisch. *Akten der IX. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft* vom 5. bis 9. Oktober 1992 in Zürich. Hrsg. G. E. Dunkel, G. Meyer, S. Scarlata, Ch. Seidl. Wiesbaden, str. 17–36.
- Eichner, H. 1985. Das Problem des Ansatzes eines urindogermanischen Numerus ‘Kollektiv’ (‘Komprehensiv’) – Grammatische Kategorien. Funktion und Geschichte. *Akten der VII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft* Berlin, 20.–25. Februar 1983. Hrsg. B. Schlerath. Wiesbaden, str. 134–169.
- Erhart, A. 1982. *Indoevropské jazyky. Srovnávací fonologie a morfologie*. Praha.
- ÈSSJ: *Ètimologičeskij slovarʹ slavjanskich jazykov*. Praslavjanskij leksičeskij fond. 5. Moskva 1978.
- ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. Praha 1989–.
- Ferrel, J. 1967. On the Prehistory of the Locative Singular of the Common Slavic Consonant Stems – *To Honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his Seventieth Birthday*. 11 October 1966. Volume I. The Hague – Paris, str. 654–661.
- Fraenkel, E. 1962-65. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg – Göttingen.

- García Ramón 1997a. Adverbios de dirección e instrumental indoeuropeo – Berthold Delbrück y la sintaxis indoeuropea hoy. *Actas des Coloquio de la Indogermanische Gesellschaft* Madrid, 21–24 de septiembre de 1994. Ed. por E. Crespo y J. L. García Ramón. Madrid–Wiesbaden.
- García Ramón 1997b. Lat. *prae*, gr. παρὰ, παρά und Verwandtes: idg. *p̥r̥h₂- und *p̥r̥- 'vorn daneben, vor' gegenüber *pro(h₁) 'vor(n), vorwärts' – *Sound Law and Analogy*. Ed. by. A. Lubotsky. Amsterdam – Atlanta, str. 47–62.
- Georgiev, V. 1982. Hethitica – *Balkansko ezikoznanie* XXV/3, 5–20.
- Hraste, M.; Šimunović, P. 1979. *Čakavisch-deutsches Lexikon* I. Wien.
- Hujer, O. 1908/1909. Slav. domovъ, dolovъ – *IF* XXIII, 152–158.
- Kortlandt, F. 1985. Long Vowels in Balto-Slavic – *Baltistica* XX/2, 112–123.
- Kurschat, A. 1968–73. *Litauisch-deutsches Wörterbuch*. Göttingen.
- Kuryłowicz, J. 1935. *Études indo-européennes* I. Kraków.
- Laroche, E. 1970. Le directif – *RHA* XXVIII, 22–49.
- LD: *A Latin Dictionary*. Lewis and Short. Oxford.
- Lühr, R. 1979. Das Wort 'und' im Westgermanischen – *MSS* 38, 117–154.
- Mažiulis: V. 1970. *Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykai* (Deklinacija). Vilnius.
- Mayrhofer, M. 1986a. *Etymologisches Wörterbuch des Altindiarischen* I–. Heidelberg 1986–.
- Mayrhofer, M. 1986b. *Indogermanische Grammatik*. Band I. 2. Halbband : Lautlehre. Heidelberg.
- Melchert, H. C. 1992. Relative Chronology and Anatolian: The Vowel System – *Rekonstruktion und Relative Chronologie*. Hrsg. R. Beekes. Innsbruck.
- Nesselmann, G: H. F. 1851. *Wörterbuch der lit. Sprache*. Königsberg.
- Neu, E. 1980. Studien zum endungslosen 'Lokativ' des Hethitischen. *IBS Vorträge und Kleinere Schriften* 23. Innsbruck.
- Olesch, R. 1983–4. *Thesaurus Linguae Dravaenopolabicae* I–III. Köln.
- Pohl, H. D. 1985. Paradigmatischer Ausgleich und Funktionswandel in der Frühgeschichte des slavischen Deklinationssystems – Grammatische Kategorien. Funktion und Geschichte. *Akten der VII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft Berlin*, 20.–25. Februar 1983. Hrsg. B. Schlerath. Wiesbaden, str. 371–383.
- Polański, K. 1962–1994. *Słownik etymologiczny języka drzewian potabskich*. Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Ramovš, F. 1924. *Historična gramatika slovenskega jezika* II. Konzonantizem. Ljubljana.
- Ramovš, F. 1954. *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana.

- Rečnik 1966. *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika IV*, Beograd.
- Rikov, G. T. 1982. Notes on Hittite and Luwian Grammar – *Balkansko ezikoznanje* XXV/3, 21–38.
- Schelesnik, H. 1964. *Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen*. Graz–Köln.
- Schelesnik, H. 1979. Aksl. (vr̥) přěky “ἐνοῦρίων” – *Studia Slavica Hungarica* XXV, 353–5.
- Schindler, J. 1972. L'apophonie des noms-racines indoe-européens – *BSL* LXII/1, 31–38.
- Schmid, W. P. 1973. Sprachwissenschaftliche Bemerkungen zum hethitischen “Direktiv” – *Festschrift H. Otten*. Hrsg. E. Neu, Ch. Rüster. Wiesbaden.
- SLA: *Neobjavljeno gradivo za Slovenski lingvistični atlas*. Hrani Inštitut za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU. Ljubljana.
- Snoj, M. 1994. Naglaševanje praslovanskih -y̆v-osnov ženskega spola – *Slavistična revija* 42, 491–528.
- Stang, C. S. 1957. *Slavonic Accentuation*. Oslo.
- Stang, C. S. 1966. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo.
- Steenwijk, H. 1992. *The Slovene Dialect od Resia*. San Giorgio. Amsterdam – Atlanta.
- Skok, P. 1971–74. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. Zagreb.
- Šašel, J. 1957. *Rožanski narečni besednjak*. Rokopis. Hrani Inštitut za slovenski jezik F. Ramovša ZRC SAZU. Ljubljana.
- Šašel, I. 1906–9. *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada I–II*. V *Adlešičih nabral I. Šašelj*. Ljubljana.
- Težak, S. 1981. Ozaljski govor – *Hrvatski dijalektološki zbornik V*, 203–427.
- Tominec, I. 1964. *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar*. Ljubljana.
- Vondrák, W. 1924–28. *Vergleichende Slavische Grammatik I–II*. Zweite Auflage. Göttingen.
- Zubaty, J. 1891. Slav. *doma* ‘zu Hause’ – *JA* XIV, 150–152.
- Zubaty, J. 1896. Baltische Miszellen – *IF* VI, 269–307.
- Zubaty, J. 1949. *Studie a články*. Svazek I. Výklady etymologické a lexikální. Část druhá. Praha.
- Weiss, P. 1998. *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami*. Poskusni zvezek A–H. Ljubljana.

OSlav. adverb *dōma 'domi, domum'

Summary

In the most Slavic languages the OSlav. adverb *dōma ← *dōmъ (m.), gen. *dōma 'domus' means 'domi', but in Slovenian, Croate, Serbian, Macedonian and Bulgarian it also means 'domum' and in Polabian only 'domum'. The realization of the directional meaning (quo? → 'domum') or of the locative one (ubi? → 'domi') is syntactically conditioned by choice of the predicative meaning. This alternative realization into one of the two possible meanings was in the Old Slavonic inherited from the IE stage, where it was the characteristic of locative.

The two previous explanations of the OSlav. adverb *dōma, that is the Zubatý's derivation from the IE loc. sg. *dómōu and the Dobrovský's one from the OSlav. gen. sg. *dōma are still nowadays insufficient, because the postulated phonetic development from IE *dómōu into *dōma and also the semantic development 'out of the house' into 'at house/into the house' both remain unproved.

The OSlav. adverb *dōma is in article related with a) Lith. *namuō* (adv.) 'domum' (Zubatý) (← *nāmas* (m.), pl. *namaī* 'domum' with the regressively assimilated consonant *d - m* → *n - m* like in Lith. *debesis*, Cluv. *tappaš-* ← IE **nēbhes-* from IE **dómo-*) with the secondary stressed final syllable by analogy with *namiē* (adv.) 'domi' or *namaī* (pl. m.); and b) Lat. *domō* (adv.) when it means 'domi', cf. *domo sibi quaerere remedium* (Cic. Clu. 9, 97).

All three adverbs allow the IE reconstruction *domō with the final vowel as a result of the contraction between the final vowel *-o-* of the thematic stem **dómo-* (m.) ← **dem-/dom-* 'house' and the ProtoIE locative singular ending **-e/o*. With the same contracted final IE **-ō* were also the OSlav. locatives in **-a*, which were syntactically reinterpreted as accusatives and because of their homonymy with the genitives from the same thematic stems then caused the formation of the grammatical animate subgender in the Slavic languages (Schelesniker).

It is possible that the same contracted final vowel **-ō* may be found in Greek and Latine adverbs, which end in *-ō* and are derived from thematic stems, cf. Gk. *ὀπίσω* (adv.) 'behind; backwards' (with directional and locative meaning!) < *opí-tjō ← **opí-tjo-* (adj.) (= Hitt. *appízzija-*) ← *opí (loc. sg.) from IE **ap-/op-* 'backside', Lat. *aliō* (adv.) 'elsewhere' < *alīō ← Lat. *alius* (adj.) etc.

The ProtoIE locative singular ending **-e* was already recognized in OChSlav. loc. sg. in *-e* by Kuryłowicz and is also to be recognized in the ProtoIE loc. I sg. *pr-é 'in the front side/toward the front side' from **per-* 'front side', which still

lives in *pré-ti = Ved. *práti* 'in front of', **pre-ko-* (adj.) 'which is in the front side' → OSlav. *prèčь (adv.) 'away' = Slov. dial. *prěč*, Beloruss. *prèč*, OCzech. *přěč*, USorb. *preč*.

The ProtoIE ablaut variant of the same locative ending *-o is to be recognized in ProtoIE loc. I sg. *áp-o, *áy-o, *úpo, *pr-ó ← **per-* 'front side' (Dunkel), cf. **pro-ko-* (adj.) 'which is in the front side' → OSlav. *pròčь (adv.) 'away' = Slov. *pròč*, Croat. dial. *pròč* etc., and also in Hitt. directive ending -*ā* (Kuryłowicz) of thematic and athematic stems, cf. *la-a-aḫ-ha* < *laHō < *laHo-o : *ḫi-iš-ta-a* ← **Hēste'jō* < **Hēste'jo-o*; *ne-e-pí-ša* < *nebhes-o : *ki-iš-ra-a* < **g'hes'r-o*) etc.

Ključne riječi: praslavenska morfologija, indoeurovska morfologija, lokativ, etimologija,

Key words: Old-Slavonic morphology, Indo-European morphology, locativ, etymology